

АСИМ ПЕЦО
(Београд)

НЕКОЛИКО ПОТВРДА ЗА ПРОМЈЕНУ СОНАНТА -Љ У ВОКАЛ -О

У раду се указује на неке примјере гдје према сонанту -љ у стандардном језику имамо, у неким говорима штокавског дијалекта, вокал -о. То су примјери: *йедо, шуйо, босиок, йонедеоник, зайиока, йојиока, раздеока, йодеока...*

1. Међу гласовним промјенама чије је јављање условљено судбином полугласника у нашем језику, налази се и прелаз сонанта *л* у вокал *о*. Само док су неке промјене биле безизузетачне, дотле је прелаз *л* у *о* био вишеструко условљен. И то:

а) био је временски условљен — вршио се крајем XIV и почетком XV вијека;

б) био је теренски условљен — вршио се у централним штокавским говорима, у тзв. новоштокавштину;

в) био је позиционо условљен — јављао се на крају слога, тј. и крају ријечи¹.

Отуда ми данас имамо ову појаву заступљену, без изузетка, у облицима м.р. радног глаголског придјева: *био, радио, видео/видео...*, у облицима именица женског рода „изведених сложеним наставком -ница од основе радног глаголског придева“²: *вјежбаница, кладионица, радионица...*; у осталим категоријама ријечи ова промјена може, али не мора, бити заступљена: тако, поред, *руководиоца, молиоца, сћараоца*, имамо и: *йрелца, сйрелца, зналца; неваљалца, устјалца*, као и: *одјел, йредјел, вал, ждрал, бол, глагол*; односно: *генерал, маршал, конзул, метјал, журнал, йшелал, игбал, хамал*, а, могу се јавити

¹ Др Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика, Фонетика, универзитетска предавања*, Научна књига, Београд 1969, 78-79.

² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I, Увод, Фонетика, Морфологија*, Научно дело, Београд 1964, 149 и даље.

двојаки облици код придјева: *бијел-био, цијел-цио, шойао-шойал, йодао-йодал*.³

Да је ова промјена била временски условљена, има више доказа. Тако у језику Марина Држића имамо поред: *бил врай, бил дан, освојил, изгубил, йроводил* : *свиѣшао, мал* (малашан), *бао* (бал), *сионе, усиони, йаоми, свираоца, веоми*. Решетар констатује да је „правило (је) без изузетка да се у домаћим ријечима *л* мијења на *о* и на крају и у средини ријечи“⁴.

И у Дубровачком зборнику из 1520. године налазимо слично стање. Ту имамо: *као, йечао, мао, сионе, власѣоски*, али: *усилно, обилно, обилъне, Габриелъ, Даниелъ*, иако и: *Габрио, Арисѣошѣо*⁵.

Ово су све општепознате ствари. Овдје се наводе да би се истакло оно што слиједи, тј. да би се истакли примјери у којима имамо вокал *о* мјесто сонанта *љ*.

2. Колико ми је познато, први је М. Милас, скоро прије стотину година (1903) указао на два примјера у којима према стандардном сонанту *љ* имамо вокал *о*. Први примјер је у облику придјева: *шуйо* („govori se i šupō, kao da je od šupal (= šupal’)“. Други примјер је педо: „pēdo (g. pl. pēdī, dal’ina između sredn’ega prsta i palca)“⁶.

Владимир Ћоровић, у раду: *Der Dialekt von Mostar*⁷, за први Миласов примјер, *шуйо*, каже: „habe ich im Mostar nicht gehört“, а за други примјер, *йедо*, „wohl aber pēdo von pedal, was mir dann die erste Form ganz wahrscheinlich macht“.

Јован Вуковић у опису мостарског говора, оспоравајући Миласове примјере типа *vesel, debel, gnjil, pepel* додаје да је „супротно томе у придеву *шуйо* место *шуйаљ* нашао (сам) и необично претварање *љ* у *о*“⁸.

³ М. Стевановић, наведено дело, стр. 149–152.

⁴ Milan Rešetar, *Jezik Marina Držića*, Rad Jugoslov. akademije, књ. 248, стр. 151–152.

⁵ Милан Решетар, *Дубровачки зборник од год. 1520*, Српска краљевска академија, Посебна издања, књ. С, Философски и филолошки списи, књ. 24, стр. 196–197.

⁶ Matej Milas, *Današnji mostarski dijalekat*, Rad Jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti, knj. 153, Razredi Historičko-filologičko-juridički, Zagreb 1903, str. 51, 83, ту је: „pedo (g.pl. pedi, dal’ina između sredn’ega prsta i palca)“.

⁷ Vladimir Ćorović, *Der Dialekt von Mostar, Ein berichtiger Nachtrag zu der Abhandlung*; М. Милас, *Današnji mostarski dijalekat* (Rad Jugoslavenske Akademije, Bd. 153, Archiv für slavische Philologie, XXIX, 1907, стр. 502.

⁸ Јован Л. Вуковић, *Карактеристичне особине мостарског говора*, Гласник Југослов. професорског друштва, књ. XVII, св. 1–2, Београд 1937, Мостар и Херцеговина, стр. 92.

У свом дипломском раду о говору Подвележја⁹ ја сам указао на ове примјере. Тамо читамо: „Овдје налазимо два случаја да мјесто љ на крају ријечи имамо *о*. За мостарски говор већ су то и раније уочили Милас и Ћоровић (*шуџо* и *џедо*). Та два примјера су општепозната у цијелој Херцеговини (*шуџо* ми је зуб¹⁰; *џедо* хода). Док се *шуџо* употребљава спорадички са *шуџаљ*, дотле *џедо* има донекле издиференцирано значење. *Педо* се употребљава у преносном значењу: кад се каже за некога да је мали, обично се рекне: нема ко *џедџо*; кад се мисли на нешто што је близу, каже се: немо *џедџо* хода, а кад се стварно мисли на *џедаљ*, дужину једнога *џедља*, онда се обично чува љ на крају ријечи: колики је твој *џедаљ*, таман је за *џедаљ* виши од тебе. Истина, некада ће се и ту чути *џедо*, нарочито кад се нешто мјери: ево, *један џедџо*; ево, *два џедља*“¹⁰.

3. Проф. М. Стевановић указује на појаву *о* мј. љ у примјерима *џонџеонџик* и *џосиока*, и то у књижевном језику. Истина, он констатује за именицу *џонџеонџик* да се „употребљава и са неизмјењеним љ — *џонџељџик*“. А за *џосиока* се констатује да није „морало бити добилено од *џосиљка*, како на први поглед изгледа, него од *џосиљка*, према *џосилак*, какав је облик та реч раније имала у српскохрватском језику“¹¹.

4. У ову групу примјера, са могућим алтернативним облицима: и са -љ — *ока*, и са -љ — *љка*, и са -о — *ока*, јављају се (теоретски) још и:

заџиљак—заџиока—заџиоци—заџиљак̄а;

заџиљак—заџиљка—заџиљци—заџиљак̄а;

заџиок—заџиока—заџиоци—заџиок̄а;

џоџиљак—џоџиока—џоџиоци, џоџиљак̄а;

џоџиљак—џоџиљка—џоџиљци—џоџиљак̄а;

џоџиок—џоџиока—џоџиоци—џоџиок̄а (исп. ниже);

као и:

раџдјељак—раџдиока—раџдиоци—раџдјељак̄а;

раџдјељак—раџдјељка—раџдјељци—раџдјељак̄а;

раџдиок—раџдиока—раџдиоци—раџдиок̄а.

џодјељак—џодиока—џодиоци—џодјељак̄а;

⁹ Asim Peco, *Govor Podveležja*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, књ. IV, Сарајево 1983, стр. 251. Рад је одбрањен у октобру мјесцу 1952. године у Београду, пред Комисијом коју су сачињавали проф. А. Белић, М. Стевановић и Р. Алексић.

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ М. Стевановић, *op. cit.* Имамо и презимена: *Босиљчић* и *Босиочић*.

йодјељак–йодјељка–йодјељци–йодјељākā;
 йодиок–йодиока–йодиоци–йодиōkā.
 одјељак–одиока–одиоци–одјељākā (необично),
 одјељак–одјељка–одјељци–одјељākā,
 одиок–одиока–одиоци–одиōkā (необично).

На екавском говорном подручју могли би се јавити ови облици:

раздељак–раздеока–раздеоци–раздељākā,
 раздељак–раздѣљка–раздѣљци–раздељākā,
 раздеок–раздеока–раздеоци–раздеōkā;
 йодељак–йодеока–йодеоци–йодељākā,
 йодељак–йодѣљка–йодѣљци–йодељākā,
 йодеок–йодеока–йодеоци–йодеōkā;
 одељак–одеока–одеоци–одељākā,
 одељак–одѣљка–одѣљци–одељākā,
 одеок–одеока–одеоци–одеōkā.

5. Вук има: бѡсиок, vide босиљак. А s.v. бѡсиљак, даје се и облик генитива: бѡсиљка, у загради стоји „једни говоре и босиок“.¹²

У РЈАЗУ имамо: бѡsilak, бѡsilka, т. осimum basilicim, са напоменом „најприје postalo bosil i bosil, па od toga bosilak i bosilak“.

Код *ronèdjeljak* код Вука налазимо: йѡнедељак, нѣдѣљка (ист.) vide йѡнедјељак; йѡнедељнѣк (йѡнедѣљнѣк), т. (ист.) vide йѡнедјељнѣк.

Вук има и: йѡнедеонѣк, йѡнедиљак, йѡнедиљнѣк, йѡнедионѣк, као и: йѡнедјељак, дијељка, упућује на йѡнедјељнѣк; йѡнедјељнѣк, т. (југозап.) der Montag, dies lunae, йѡнеђељак, ђељка, йѡнеђељнѣк, т. vide йѡнедјељнѣк.

Могуће је да се овдје -љ понашало као -л, али је у народним говорима то све доживјело такве трансформације да је данас тешко одредити који је облик ту био примарни.

6. За йедаљ Вук има и: йѣд, f. (pl. gen. пѣдѣ) die Spanne, spithama, cf. педа, педаљ: Од мушкијех пуно девет йеди-; йеда, f. vide йед: Свака рана од йеде јуначке; йѣдаљ, дља, т. vide пед: Седам рана од седам йедаља-.

У Загарачу, Црна Гора, имамо: йѣда, ж „размак између малога йрсѣа и йалца када су раширени, йедаљ“¹³ (ова дефиниција је друга-

¹² Вук Ст. Карацић, *Српски рјечник*, у Бечу, у шѣамѣарији јерменског нама-сѣира, 1852, s. v.

¹³ Драго Ћупић — Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*, Српски дијалекто-лошки зборник, књ. XLIV, s. v.

чија од оне што је налазимо у РЈАЗУ. Тиме, s. v. *ped* стоји: „дужина од врха палца до врх средњег прста, кад се растегну“.

РЈАЗУ даје и облик номинатива: *pedao* „isto što *pedal*“, са напоменом: „Govori se u Mostaru. Milas rad jug. ak. 153, 83 (zabiležio: *pedo*, gen. pl. *pedi*; nije zabiležio gen. sing.). Onamo govore i šupo mjesto šupa!“¹⁴.

7. Код Вука је: *zàtīl̩jak*, *zàtīl̩jka*, упућује на потиљак; и *zàtīl̩-lak*, *zàtīl̩oika* (у Грбљу) и ово упућује на потиљак, а s. v. *īdītīl̩jak* имамо за ген. синг. „-ītīl̩jka, м. *das Hinterhaupt*, *sinciput*“¹⁵.

Вук има: *rázdjel̩jak*, *rázdiel̩jka* „*die Haarscheide*, *diremplus*“, осталих, овдје наведених примјера, нема. У правописима савременог нашег језика налазимо само облике на -љак -љка: *īodjel̩jak-īodjel̩jka-īodjel̩jci-īodjel̩jaka*; *odjel̩jak-odjel̩jka-odjel̩jci-odjel̩jaka*, *razdjel̩jak*, -*djel̩jka*, мн. -*ci*, ген. *razdjel̩jaka*; односно: *odel̩jak*, *odel̩jka-odel̩jci-odel̩jaka*; *īodel̩jak-īodel̩jka*, *īodel̩jci-īodel̩jaka*; *razdel̩jak*, -*dēl̩jka*, мн. -*ci*, ген. мн. *razdel̩jaka* — за екавски стандард (Правопис из 1960). У Правопису из 1993. имамо: *īodel̩ak-īodeoka-īodeoci-īodel̩aka* и *īodel̩jak-īodel̩jka-īodel̩jci-īodel̩jaka*; остали, овдје наведени, облици се не наводе, али овај примјер може се узети као узор. Према томе имамо у стандардном екавском: *odel̩ak-odeoka* и *odel̩jak-odel̩jka*, *razdel̩ak-razdeoka* и *razdel̩jak-razdel̩jka*. За ијек. стандард ту се наводи: *īodjel̩ak-īodioka-īodiooci-īodjel̩aka* и *īodjel̩jak-īodjel̩jka-īodjel̩jci-īodjel̩jaka*. Остали примјери ни ту се не наводе.

¹⁴ *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, s. v. *Pedao*. Скок има: „*pēd*, gen. *pēdi* f „*dužina od vrha palca do vrha prsta mezimca, kad se rastegnu*“. „*Odatle na -l + -jo pēdalj*, gen. -*dlja* m (Vuk, Lika, Istra) = *ped(a)o*, gen. pl. *pēdi* (Mostar)“.

¹⁵ О ликовима *zàtīl̩jak-īōtīl̩jak* ја сам опширније писао у часопису *Књижевност и језик* (бр. 2, 1996, стр. 117–120, в. о томе код мене у књизи *Из живошта наших речи*, Просвета, Београд 1996, стр. 214–218). Поред различитих облика са основом -*tīl̩-* РЈАЗУ констатује да Вуков превод на латински, *sinciput*, је грешком ту дат, умјесто лат. превода *occiput*; јер *sinciput* „*znači prednji dio glave, a stražnji dio glave kaže se lat. occiput*“. Поред облика са основом *tīl̩-* јавиће се и облици са основом *tīl̩j-*, *tīel̩-*. Каквих све облика од ових основа сусрећемо у народним говорима босанско-херцеговачког говорног подручја, види се из напријед наведеног мога рада.